

LUND UNIVERSITY

Historiska vägar i offentlighetsteorin

Lundell, Patrik

Published in:
Mediehistoriska vändningar

2014

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):
Lundell, P. (2014). Historiska vägar i offentlighetsteorin. I M. Cronqvist, J. Jarlbrink, & P. Lundell (Red.), *Mediehistoriska vändningar* (Vol. 25). Mediehistoria, Lunds universitet.

Total number of authors:
1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Historiska vägar i offentlighetsteorin

PATRIK LUNDELL

Har vi alla plötsligt blivit medieproducenter?¹ Varför litar vi på morgontidningarna, om vi nu gör det? Blir medierna ständigt fler, och hur hänger de egentligen ihop? Genomsyrar medierna på något avgörande nytt sätt våra liv? Ska vi få någon djupare förståelse av samtida fenomen som mediedeltagande och medieinstitutioners makt och av föreställningar kring ett ständigt ökande medieutbud och en accelererande medialisering, är ett historiskt perspektiv helt avgörande. Till den änden argumentar det här kapitlet för fortsatta historiska undersökningar av några aspekter av Habermas idé om den borgerliga offentligheten.

Termen borgerlig offentlighet har använts i alla möjliga sammanhang, och med alla möjliga syften. Det har varit desto lättare eftersom urtexten är notoriskt glidande mellan att vara en beskrivning av ett faktiskt historiskt skeende, en explorativ begreppsanalys och ett politiskt-normativt debattinlägg. Jürgen Habermas inflytelserika idéer om den borgerliga offentligheten presenterades i boken *Strukturwandel der Öffentlichkeit*, som kom ut 1962 och översattes till svenska 1984 (*Borgerlig offentlighet*) och till engelska 1989 (*The structural transformation of the public sphere*).² Ser man boken som en historisk beskrivning rör det sig i grunden om en uppgång-och-fall-historia: en ny typ av offentlighet med en progressiv potential etablerades i Europa under 1700- och 1800-talen. Där och då skapades en för i princip alla tillgänglig offentlighet i vilken den allmänna opinionen utmejslades, och denna opinion var av en sådan art att statsmakten var tvungen att lyssna på den. I sin egen samtid däremot såg Habermas inte längre några spår av denna. Den

hade i stället ersatts av en genomkommersialiserad och manipulativ offentlighet, och han beskrev också vägen till detta förfall.

Habermas idéer har också fått mycket kritik. Tre av problemen med offentlighetsteorin kan kort nämnas. För det första, genom att fokusera på den (manliga) borgerliga offentligheten underskattade den andra former av publika aktiviteter och framställde offentligheten som ett alltför homogent objekt. För det andra, genom att begränsa sig till ett fåtal högkulturella tidskrifter försummade Habermas andra former av tryckt material och beskrev därför det offentliga livet på ett idealiserat sätt, fritt från sådant som kommersiella intressen och sensationsmakeri. Och, för det tredje, teorins beskrivning av den borgerliga offentlighetens förfall är helt enkelt grovt förenklat eftersom mediebrukare aldrig har varit de passiva och lättmanipulerade konsumenter som Habermas, uppenbarligen påverkad av Horkheimer och Adorno, föreställde sig.³

Alla dessa invändningar är rimliga. Habermas offentlighetsteori har inte desto mindre varit fortsatt central, och det här kapitlet föreslår tre empiriska vägar i denna teori som är värda att beträda för att fördjupa vår förståelse av det förflutna och därigenom av vår egen tid. Den första gäller deltagande element i äldre medieformer, den andra handlar om medieinstitutioners representativa verksamheter, och den tredje rör mediasystem. De exempel jag kommer att använda är framför allt hämtade från svenskt 1700- och 1800-tal och rör huvudsakligen tidningspressen. Vägarna i sig kan dock prövas såväl utanför Sverige som i andra tider och för andra medieformer.

Deltagande medieformer

Enligt Habermas konstituerades den borgerliga offentligheten av privatpersoner som kom samman och diskuterade hur samhället och staten bäst skulle ordnas. Tidningspressen utgjorde alltså inte den borgerliga offentligheten. Den bestod i stället av individer. Offentligheten var varken ett medium eller en arena, den var varken tidningar och tidskrifter eller salonger och kaffehus. Kommunikerande människor utgjorde den borgerliga offentligheten.

Denna grundläggande tanke har mer eller mindre fallit bort i mycken historisk forskning, och det har i stället varit vanligt att mer eller mindre

likställa den borgerliga offentligheten med tidningspressen. I svensk historieskrivning har så vissa aktörer (som inflytelserika liberala publicister under förra halvan av 1800-talet) beskrivits som uttolkare av den borgerliga offentligheten och deras tidningar som speglar eller megafoner för den allmänna opinionen.⁴ Men hur dessa redaktörer egentligen lyckades snappa upp den allmänna opinionen, och var, mer precist, den skapades är frågor som lämnats obesvarade. Eftersom en helt central poäng i Habermas teori är att den allmänna opinionen utkristalliseras inom en kritisk diskussion individer emellan är detta tämligen otillfredsställande. Det vill säga: om dessa redaktörer verkligen lyckades registrera någon dominerande opinion (genom att öppna fönstret, genom att tjuvlyssna på kaféer och utskänkingsställen eller på något annat sätt), hur vet vi då att dessa opinioner hade formerats i en kritisk diskussion, i princip öppen och tillgänglig för vem som helst? Eller annorlunda uttryckt: vilken är egentligen relationen mellan texterna i dessa tidningar och de individer som menas ha konstituerat den borgerliga offentligheten? Så länge den frågan förblir obesvarad kan visserligen mycket intressant sägas (och mycket intressant har förstås sagts) om dessa tidningar och deras redaktörer. Men vi bör vara försiktiga med påståenden kring deras relation till en rationell och kritisk borgerlig offentlighet.

Den periodiska pressen var visserligen, som Habermas understryker, betydelsefull för den borgerliga offentligheten, inledningsvis som en viktig källa till information på vilka argument och kritik baserades, senare som ett medium genom vilket individer kunde uttrycka sina ställningstaganden och åsikter. Men bred empirisk förankring är inte styrkan med boken *Borgerlig offentlighet*. Habermas är inte speciellt generös vad gäller hur och under vilka villkor individer faktiskt uttryckte sig genom dessa periodiska skrifter.

Här kommer jag bara att vara aningen mer generös och endast peka på några anmärkningsvärda drag i svensk presshistoria.⁵ Under andra halvan av 1700-talet etablerades ett deltagande, eller med en anglicism: ett participatoriskt tidningsideal. Utgivare av tidningar började uppfatta det som sin plikt att trycka insänt material, och läsare började identifiera en motsvarande rättighet. Det fanns till och med de som trodde att detta var en lagstadgad rätt. Så var aldrig fallet men det

antyder ändå något om föreställningarnas förankring.⁶ Att tidningar, för att befordra det allmänna bästa, skulle innehålla och inte bara återspegla eller summera en offentlig diskussion, var en mycket utbredd föreställning.

Tre korta exempel kan ges. På 1760-talet, när en tidning började visa tecken på att försämras, riktade en prenumerant följande uppmaning till sina medprenumeranter och medläsare: ”Hvem skal jag därför skylla? Icke Boktryckaren ty hans sak är at trycka, men icke at skrifwa. Det ankommer således på de lärde och witra bland dess [stadens] medborgare.”⁷ I en anmälan för en annan tidning år 1793 uttrycktes detta deltagande ideal så här: ”Man skulle få se et dylikt Dag eller Weckoblad öppna likasom en ständig conversation emellan Ortens inbyggare, där alla äga tillfälle, at upplysa, gagna och förnöja hwarandra, samt den Förnämsta med den ringaste, njuta lika Rätt at höja sin Röst, till både Allmänt och Enskilt bästa.”⁸ Och i första numret av en tredje tidning, startad 1795, tilltalade tidningens redaktör sina läsare så här: ”Anledning, blott anledning, til en emot Stadens och Ortens värde någorlunda swarande Tidning är gifwen: det må bero af Wettenskapernes, Witterhetens och de wackra Konsternes Idkare at befordra mitt ändamål!”⁹

Detta ideal formades givetvis av en rad faktorer – kulturella, ekonomiska och sociala – men här är inte platsen att utveckla detta. Poängen är i stället att understryka att den här typen av utsagor är mycket lättfunna. Det är vidare enkelt att visa att idealet också omsattes i praktik; insänt material utgör en försvarlig del av tidningarnas innehåll vid den här tiden och rymmer allt från hårda data kring resande och handel till dikter och polemik. Och det är till och med möjligt att få en ganska hygglig uppfattning om vilka bidragslämnarna var i fråga om deras sociala ställning.

Dessa tidningar var uttryckligen i princip öppna för vemsomhelst. I praktiken fanns emellertid höga kulturella och sociala barriärer, inklusive könsmässiga. Den periodiska pressen av detta medborgerliga och deltagande snitt bars framför allt upp av prästerskapet och adeln, det vill säga av den traditionella eliten, vilken i upplysningens namn och förebådande (och senare med stöd i) Immanuel Kants berömda appell, krävde att varje sann medborgare skulle göra offentligt bruk av sitt

förnuft.¹⁰ Detta förhållande ska ses i ljuset av den numera tämligen etablerade uppfattningen om upplysningen som ett inte särskilt radikalt utan politiskt moderat elitfenomen.¹¹ En annan viktig aspekt är räckvidden för själva medieformen, styrd av historiskt specifika produktions- och distributionsförhållanden. Så få som tre eller fyra hundra exemplar kunde betraktas som en framgångsrik upplaga; detta i städer med oftast mindre än tio tusen invånare. Tidningarna saknade därtill som regel lokal konkurrens. Och även om tidningsmediet funnits i hundratalet år, betraktades de tidningar det här handlar om inte sällan som ett nytt sätt att kommunicera, som nya medier. Deras relativt konservativa innehåll och deras socialt sett begränsade räckvidd gör emellertid inte de deltagande dragen som sådana mindre uppenbara, vare sig som ideal eller praktik.

Var då detta den borgerliga offentligheten? För svensk del kan det konstateras att den sociala tillhörigheten hos den publik som faktiskt bar upp denna press hade mycket litet att göra med en framstormande bourgeoisie så som Habermas föreställde sig saken; denna tidningsforms ”förfall” under 1800-talet kan tvärtom kopplas till en framväxande medelklass. Och alldeles oavsett, en analys som begränsar sig till tidningar är inte tillräcklig för kategoriska utsagor om en enda sammanhängande offentlighet. Likafullt, Habermas idéer fungerar väl som ett redskap att ställa frågor med, och denna typ av tidningspress motsvarar så väl som något annat vad jag menar är det mest centrala i hans teori, nämligen den deltagande aspekten. På sätt och vis förefaller den rent av vara mer habermask än någonting i *Borgerlig offentlighet*.

För Storbritanniens del, för att anföra en av få internationella motsvarigheter jag lyckats identifiera, har den ”ödmjuka” (*humble*) 1700-talsredaktören jämförts med det ”auktoritära offentliga orakel” (*authoritative public oracle*) som framträdde under 1800-talet; detta utifrån till exempel det allra första numret av *London Daily Register* (som snart döptes om till *Times*) från 1785 vari man kunde läsa att en tidning ”borde likna ett värdshus, där värden är skyldig att ge alla resenärer som är beredda att betala för sig tillgång till huset”.¹² Eller med andra ord: denna typ av mediedeltagande kunde ses i London såväl som i svenska provinsstäder. Även om detta alltså studerats i liten utsträckning, kan det förmodas att fenomenet kan iakttas även på andra håll.

Och dessa iakttagelser är i sig inte nya, åtminstone inte vad svenska förhållanden beträffar. De deltagande dragen i den upplysningstida pressen har emellertid tidigare förstått i helt andra termer. Alla medger förstås att tidningspressens historia är betydligt längre men föreställningen, mer eller mindre explicit uttryckt, att riktiga tidningar uppstår först med 1800-talet är vanlig. Den föregående tiden ses då som en förhistoria och karaktäriseras nog så anakronistiskt i termer av avsaknad av drag i senare tiders press. Runt sekelskiftet 1900 kunde man fnysa åt 1700-talstidningarnas amatörmässighet och dåliga kvalitet. *Illustrerad svensk litteraturhistoria* från 1927 meddelar att *Dagligt Allehanda* från starten 1769 och under följande framgångrika år ”redigerades [...] av allmänheten”. Den var därför, sammanfattar författarna, ”en mycket dålig tidning”.¹³ *Den svenska pressens historia*, från nästa sekelskifte, omtalar de fenomen jag beskrivit här ovan som redaktionella ”knep” för att få billig spaltfyllnad.¹⁴

I stället för att bländas av ett slags nyhetens retorik, borde förändringar i vårt samtida medielandskap – bloggar, poddsändningar, videodelningssajter, kommentarsfält – göra oss förmögna att se också något helt annat än amatörmässighet också i det förflutna. Vi måste bara börja leta. I stället för vaga och illa underbyggda utsagor om en borgerlig offentlighet som inbegriper öppenhet, dialog och medborgerligt engagemang, borde vi försöka studera faktiskt medialt deltagande.¹⁵ Och vem vet var det kan hittas – i vilka tider och på vilka platser, i vilka medieformer? Detta skulle verkligen fördjupa vår förståelse för förflutenhetens mediebruk och medieumgänge, och det skulle utmana och nyansera en del förgivettaganden om vår egen omvälvande tid.¹⁶

Medieinstitutioners representativa verksamheter

Ett svar på frågan om varför vi varit så blinda och hur vi lyckats glömma deltagande medieformer i historien, är att de moderna medieinstitutionerna inte har något intresse av att låta oss se eller komma ihåg. Historien om tidningspressen och dess publik konstruerades i stor utsträckning som en del i en framväxande branschs strävanden efter professionell legitimitet under 1800- och 1900-talen. Detta resulterade i en berättelse som bortser från de deltagande föregångarna och som i

stället understryker de icke-deltagande och professionella dragen i det egna projektet.¹⁷

Under förra halvan av 1800-talet började en ny typ av redaktörer att argumentera för en både representativ och ledande roll visavi publiken eller allmänheten. Detta motiverades utifrån det faktum – som det uttrycktes i den mycket inflytelserika *Argus* 1825 – att alla människor, inklusive de som skrev insändare till tidningarna, styrdes av egenintresset, även om denna oavvisliga sanning rent av var ”dold äfwen för sjelfwa Författarne till dessa insända artiklar”. Man yrkade därför på avskaffandet av ”det *widsträckta* och *okontrollerade* bruket att införa insända artiklar”.¹⁸ Den ende som verkligen var kapabel att höja sig över egenintresset var den oberoende publicisten. Inte för att denne som privatperson var annorlunda utan för att det ingick i professionäliteten. Publicisten, och ingen annan, skulle leda och upplysa det allmänna tänkesättet och ge röst åt samma allmänhet. Det som alltså inträffade var att en faktiskt deltagande publik degraderades till en passiv läsekrets som skulle motta den professionelle publicistens läror.¹⁹ I hög grad rör det sig om samma publik som omtalats ovan, i den meningen att det skulle dröja något halvsekel till innan tidningsläsningen började nå bredare sociala skikt. Och vid det laget var dessa nya ideal tämligen etablerade som norm.

När det började stå klart att denna nya redaktörstyp, publicisten, skulle avgå med segern, började konservativa företrädare för de gamla deltagande upplysningsidealerna att kräva en lagstiftning som garanterade rätten att få publicera genmälen. År 1849 föreslog justitieombudsmannen en sådan lag med motiveringen att den skulle hämma smädandet och personangreppen men också komma till rätta med grundproblemet, nämligen bristen i den offentliga debatten på opartiskhet. Liberaler medgav emellanåt att dessa idéer var anständiga och rättvisa, men avfärdade dem samtidigt som praktiskt orealiserbara. Den moderna kommunikationen var allt för komplex.²⁰

Genom olika diskursiva sätt, från tystnad till överdrifter, etablerade den nya typen av redaktörer sina ideal och praktiker i det allmänna medvetandet. Exempelvis laddades ordet korrespondent om. Det hade tidigare i de här sammanhangen framför allt syftat på en insändarskribent och var inte en speciellt vanlig glosa, men förändrades under

1830-talet snabbt mot att i första hand betyda någon anlitad av tidningen, det vill säga en professionell skribent, och snart nog skulle varje redaktör som ville hänga med i tiden ha en eller några sådana anlidade korrespondenter. Många nya tidningar gjorde bruk av ordet också i sina namn, som den fortfarande utkommande *Östgötha Correspondenten* startad 1838. Professionella korrespondenter existerade visserligen. Ofta handlade det emellertid om att ett etablerat bruk gavs ett annat och fräschare namn. Alldeles oavsett – om det verkligen rörde sig om en anlitad skribent eller sattes som etikett på vissa insändare – underströk det skillnaden mellan professionell och lekman och stärkte det tidningens professionella framtoning. Vad sedan gäller de deltagande dragen i sig råder det ingen tvekan kring att en substantiell del av tidningarnas innehåll långt fram på 1800-talet, och senare, härrörde från läsarna.²¹

Man kan på ett övergripande plan tala om en retorisk överdrift av det professionella. I till exempel de ganska vanliga interiörerna från tidningarnas redaktioner under andra halvan av 1800-talet pulserar de imponerande tidningshusen (de så kallade tidningspalatsen) av liv. Tempot är hektiskt, och rotationspressens dunkande skänker alltihop en närmast industriell atmosfär. Men de flesta av dessa tidningar hade endast en handfull anställda, de trånga byråerna var inredda med en eller ett par skrivbord, och de kanske viktigaste verktygen var flaskan med lim och saxen.²²

Det är däremot inte möjligt att dra en skarp linje mellan medvetna strategier och ett slags inneboende logik i en professionalisering som börjat få rörelseenergi. Men runt 1900 – då den svenska pressen kan börja beskrivas som en institution och en industri, vars makt och inflytande ingen på allvar kunde förneka – togs organiserade och mycket medvetna steg i akt och mening att iscensätta den egna självbilden. Denna självbild var bilden av en professionell institution, inte av en lekmannaverksamhet, och den iscensattes nu inte endast genom det egna mediet: allt från knappnålmärken till statyer, från frimärken till film, från affischer till påkostade böcker togs i bruk. Och det finns ingen anledning att betrakta den här typen av mediala uttryck som undantag eller fenomen utanför någon egentlig presspraktik. De bör i stället ses som självklara inslag i utövandet av professionen, i erövrandet och upp-

rätthållandet av institutionens status och legitimitet. Jämte sådana här utåtriktade, självbegränsande aktiviteter, utvecklades också mer interna strategier, exempelvis de narrativa tekniker Gaye Tuchman identifierat som syftar till att skapa intrycket av objektivitet, det vill säga intrycket av professionalitet.²³

Ett mediums framgång är, enligt Lisa Gitelman, alltid avhängigt en blindhet eller ouppmärksamhet på dess ”supporting protocols”, varmed hon avser de sociala och kulturella normer och praktiker som associeras med den specifika medieteknologin.²⁴ Under 1900-talet blev berättelsen om den professionella pressen en del av en bekräftande tradition, ”uppfunnen” under 1800-talet. Och denna berättelse understöddes också utanför själva institutionen. Politiker, romanförfattare, konstnärer, akademiker och andra intellektuella anslöt sig ofta, av olika ekonomiska, ideologiska och sociala skäl, till kören. Samtidigt kan den massmediekritiska, eller generellt masskulturkritiska, tradition som utvecklades under 1900-talet – från sådana som Karl Bücher och Walter Lippmann och framåt – på ett generellt plan sägas ha varit högst förenlig med och rent av understött de interna berättelserna om den professionella medieinstitutionen. Bücher beskrev hur pressen utvecklades från nyhetsbaserad över opinionsbaserad till annonsbaserad (vilket alltså är det schema Habermas sedan ansluter till).²⁵ I sin egen samtid runt sekelskiftet 1900 uppfattade Bücher tidningarna som en industri som producerade annonsplats, en produkt som krävde åtminstone något redaktionellt material för att attrahera köpare.²⁶ För Lippmann var tidningspressen en kanal för distribution av information från de professionella till masspubliken, och hans bekymmer i *Public opinion* från 1922 gällde den bristande standarden och skickligheten hos dessa professionella, varför han argumenterade för vikten av akademiskt eller vetenskapligt inflytande över journalistkåren.²⁷ Dessa två berättelser – den interna journalistiska och den externa (ibland) kritiska – var så dominerande under 1900-talet att de professionella och i grunden icke-deltagande dragen i tidningspressen kom att uppfattas som mediespecifika, det vill säga skapade en blindhet för de deltagande element som alltid funnits där.

Enligt Habermas ”refeodaliseras” så småningom den borgerliga offentligheten. Kritisk debatt gav vika för teatrala praktiker. Kritiker

har emellertid hävdat att direkta jämförelser mellan den publika representativitet (den "representativa offentligheten" är Habermas etikett för det som föregick den borgerliga), som var typisk under medeltiden, och senare tiders medialiserade politik riskerar att bli allt för ytliga och intetsägande.²⁸ Å andra sidan ändrar inte detta det faktum att det verkligen finns representativa element även i moderna medieinstitutioner. Varje institution, varje makt, är angelägen om hur den uppfattas. Detta är sant vad gäller SVT och *Dagens Nyheter* liksom för Bonniers och Google. Man kan rent av hävda att all maktutövning kräver och innefattar en meningsproduktion som bekräftar och befördrar dess legitimitet.²⁹ Detta går att överföra även på individnivå. Vi måste alla framställa oss själva, inte minst i fråga om vår professionella identitet.³⁰ Om man så är småstadsjournalist, berömd romanförfattare, lovande poet, framgångsrik förläggare, ung bloggare eller karriärplanerande akademiker måste man producera mening i relation till ens publika funktion. Kring detta behöver vi inte moralisera. Men det gör inte identifieringen av självbilder som just självbilder mindre angelägen, eller behovet av att beskriva deras kritiska korrektiv mindre.

Mediesystem

Habermas *Borgerlig offentlighet* kan beskrivas som ett försök att kronologisk identifiera olika slags mediesystem: det representativa, det borgerliga och det refeodalerade.³¹ I Habermas berättelse dominerades den borgerliga fasen av ett specifikt medium, nämligen den periodiska pressen. Den föregående representativa perioden karaktäriserades av ceremoniella praktiker, och det efterföljande refeodalerade mediesystemet upplevde ett vitt spektrum av nya manipulativa medieteknologier. I viktiga avseenden överensstämmer detta med senare forskning kring mediesystem. Denna forskning har ofta varit upptagen av att just periodisera utifrån storskaliga kronologier, och den har beskrivit den historiska utvecklingen som inte minst medialt allt mer komplex och diversifierad. Liksom Habermas schema är den här typen av forskning inte sällan normativ och utnämner gärna vilket mediesystem som är "bäst", och som regel är den också intresserad av ett ganska snävt spektrum av medier, det vill säga arbetar med ett snävt mediebegrepp.³²

I detta schema passar även den litteratur som beskriver vår egen tid som en övergångsperiod till en ny ”tidsålder”, om så präglad främst av digitaliseringen eller medialiseringen.³³

Habermas teori och hans beskrivning av historien om den borgerliga offentligheten kunde berikas med andra, historiskt sensiblare perspektiv från senare tiders kulturhistoriska medieforskning. Och återigen kan förändringar i vår egen tid öppna blicken för försummade aspekter av det förflutna. Till att börja med har under de senaste decennierna själva mediebegreppet utmanats på ett nytt sätt vilket klargjort behovet av en betydligt öppnare definition än en som i stort sett bara inkluderar de massmedier som dominerade under 1900-talet (vilken varit förhärskande om inte i teorikonstruktioner så väl i fråga om vad man faktiskt forskat empiriskt kring). Om ett medium definieras som en teknologi för produktion och spridning av budskap, som till exempel Ulf Hannerz gjorde 1990, finns det ingen anledning att utesluta en rad historiska artefakter, apparater och aktiviteter, från mekaniska automater och zograskop till utställningar, museer och publika fester.³⁴

I linje med Raymond Williams kan det vidare hävdas att varje historisk tid rymmer kvardröjande, dominanta och frambrytande medier.³⁵ Relationen mellan nuet och det förflutna är alltid dynamisk, och relationen mellan olika medieformer, också i det förflutna, kan analyseras i termer av konvergens, intermedialitet och remediering.³⁶ Alla dessa relationer kan sägas konstituera mediasystemet vid en given tid och plats. Den hitintills dominerande formen av mediehistorieskrivning, som fokuserar på ett medium åt gången – bokhistoria, presshistoria, filmhistoria – börjar bli obsolet. Och återigen, historieskrivningen är delvis ett resultat av att medieinstitutionerna själva skrivit sin historia. Beroendet av eller samspelet med andra medieformer och -institutioner har då naturligen inte stått i fokus. Ett mått på framgången för denna interna historieskrivning är institutionaliseringen av några akademiska discipliner, till exempel medievetenskapen (fokuserad på press, radio och teve – ett i taget dock), filmvetenskapen, litteraturvetenskapen och pressvetenskapen.

I *A social history of the media* understryker författarna Asa Briggs och Peter Burke nödvändigheten av att ta i beräkning ”medierna som en helhet, att betrakta alla medier som ömsesidigt beroende, behandla

dem som ett paket, en repertoar, ett system, eller vad fransmännen kallar en 'regime', om så en auktoritär, demokratisk, byråkratisk eller kapitalistisk". Och de fortsätter:

Att tänka i termer av ett mediasystem betyder att understryka arbetsfördelningen mellan olika kommunikationssätt som finns tillgängliga på en viss plats vid en viss tidpunkt, utan att glömma att gamla och nya medier kan samexistera och verkligen gör det och att olika medier kan konkurrera med eller återge likaväl som komplettera varandra.³⁷

Det är självklart att även i det förflutna överfördes innehåll från ett medium till ett annat, att förändringar i form inom ett medium kunde ha återverkningar på innehållet i ett annat, att nya medier förändrade förutsättningarna för gamla, att en ekonomi baserad inom en sektor av ett mediasystem påverkade produktionen inom en annan, att distributionsvillkoren för ett medium inverkar på konsumtionen av ett annat.

Det här perspektivet kan få illustreras med ett par studier kring representationsreformen 1865 av Jonas Harvard respektive Madeleine Hurd.³⁸ Harvard visar hur en grupp av inflytelserika individer noggrant iscensatte en mediekampanj för att skapa föreställningen om en positiv opinion för en reform. Genom att engagera redaktörer och andra inflytelserika medborgare på fler än hundra orter i landet, och genom att förmå dessa att organisera så kallade reformmöten, växte det fram en gräsrotsrörelse. Genom en hel kedja av medier – från instruktionsbrev, lokala möten och petitioner till delegationer som uppvaktade kungen, pamfletter, riksdagsprotokoll och telegram om dessa initiativ, vilka också trycktes i tidningarna – skapades föreställningen om en sammanhållen landsomfattande opinion. I Hurds artikel står i stället tidningens själva organiseringsfunktion i fokus. Relationen mellan olika mediala uttryck utanför pressen – som politiska möten – och deras motsvarande genrer i tidningen analyseras. Det fanns en fast etablerad rituell struktur för hur ett typiskt framgångsrikt politiskt möte skulle genomföras. De motsvarande rapporterna om mötet i tidningen inkorporerade dessa ritualiserade aktiviteter i en lämplig textform, vilken samtidigt arrangerade aktiviteterna i en gemensam berättelse om mötet i fråga. Genom denna uniformitet blev det enskilda mötet bara en liten del i en större berättelse, i vilken pressen – genom att hänvisa till alla dessa aktiviteter

utanför tidningsspalterna – kunde hävda att den talade för nationen och dess folk.

Genom att fokusera på några få högkulturella tidskrifter försummade Habermas förvisso andra former av tryckt material, men han inkluderade verkligen – och detta, menar jag, är ett annat viktigt resultat av hans studie – kaffehusen, de litterära salongerna, de politiska klubbarna och parlamentet i en syn på medier som ett system.³⁹ Med ett generösare mediebegrepp och med nyare analytiska insikter kan vi fördjupa vår historiska förståelse av dessa fenomen. I stället för att bara överföra Habermas schema (vilket bygger på inte alltför solid empirisk grund med exempel från England och Frankrike) och i stället för att betrakta det från ovan, utifrån storskaliga kronologier, kunde vi börja underifrån, i specifika platser och situationer. Vi borde då försöka avtäcka konkreta mediala utbyten, kopplingar och överlappningar på ett handfast lokalt plan. Först då – och efter en hel del empiriskt arbete – kan övergripande mönster och orsakssamband diskuteras på allvar.⁴⁰

Slutsatser

Det här kapitlet har argumenterat för fortsatta historiska undersökningar av tre aspekter av Jürgen Habermas teori och beskrivning av den borgerliga offentligheten. Den första gäller faktiskt mediedeltagande, den andra representativa drag hos medieinstitutioner och den tredje mediasystem. Dessa tre spår kan naturligtvis kombineras. De sista exemplen ovan – om mediasystemet kring reformrörelsen på 1860-talet – är förstås också tydliga exempel på både deltagande och representationsstrategier. Historisk specificitet är nyckeln. När vi fokuserar på konkreta situationer och platser faller de storslagna kronologierna samman. Det finns ingen enkel utveckling från en representativ offentlighet till en deltagande borgerlig offentlighet, och tillbaka igen. Medier har alltid hängt samman på systemlika sätt. Historisk specificitet utesluter inte ett intresse för samtida förhållanden. Tvärtom. En diskursiv strategi för dagens tidningar, tryckta eller på nätet, är uppenbarligen att skapa intrycket av deltagande, vilket inte utesluter att ett faktiskt deltagande äger rum. Om vi ska få någon djupare förståelse av dessa samtida fenomen är ett historiskt perspektiv helt avgörande.

Noter

1. Kapitlet är en vidareutveckling av min "Participation, representation, and media system. Habermasian paths to the past", *Culture Unbound* 2010:2.
2. Jag har använt mig av Jürgen Habermas, *Borgerlig offentlighet. Kategorierna "privat" och "offentligt" i det moderna samhället*, Lund 1998.
3. Till exempel Craig Calhoun (red.), *Habermas and the public sphere*, Cambridge, Mass. 1992; Bruce Robbins (red.), *The phantom public sphere*, Minneapolis 1993; John B. Thompson, *The media and modernity. A social theory of the media*, Stanford 1995; Martin Bergström, Anders Ekström & Frans Lundgren, *Publika kulturer. En inledning*, Uppsala 2000; Nick Roberts & John Michael Crossley (red.), *After Habermas. New perspectives on the public sphere*, Oxford 2004.
4. Till exempel Dag Nordmark, *Det förenande samtalet. Om norrländsk lokalpress och den borgerliga offentlighetens etablering under 1800-talets första hälft*, Stockholm 1989; Cecilia Rosengren, *Tidevarvets bättre genius. Föreställningar om offentlighet och publicitet i Karl Johantidens Sverige*, Stockholm 1999.
5. Se Patrik Lundell, *Pressen i provinsen. Från medborgerliga samtal till modern opinionsbildning 1750–1850*, Lund 2002, för en omfattande studie.
6. Otto Sylwan, *Svenska pressens historia till statshvålfningen 1772*, Lund 1896, s. 108.
7. *Norrköpings Weko-Tidningar* 19/9 1767, citerat i Lundell 2002, s. 23.
8. Prospectus för *Örebro Weckoblad* 1793 citerat i Brigitte Mral, "Två tidningsstarter i Örebro", i *Ständigt dessa landsortstidningar*, Karl Erik Gustafsson & Per Rydén (red.), Göteborg 1998, s. 111.
9. *Linköpings Bladet* 3/1 1795, citerat i Lundell 2002, s. 23.
10. Immanuel Kant, "Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung?", *Berlinischen Monatschrift* december 1784.
11. Till exempel Roy Porter, *Enlightenment. Britain and the creation of the modern world*, London 2000; Jonathan B. Knudsen, *Justus Möser and the German Enlightenment*, Cambridge 1986; Jakob Christensson, *Lyckoriket. Studier i svensk upplysning*, Stockholm 1996.
12. Dallas Liddle, "Who invented the 'leading article'? Reconstructing the history and prehistory of a Victorian newspaper genre", *Media History* 1999:1, s. 5–6.
13. Henrik Schück & Karl Warburg, *Illustrerad svensk litteraturhistoria*, III. *Frihetstiden*, faksimil av tredje fullständigt omarbetade upplagan 1927, Stockholm 1985, s. 76.
14. Jarl Torbacke, "Nu grundläggs den moderna utvecklingen (1809–1830)", i *Den svenska pressens historia*, I. *I begynnelsen (tiden före 1830)*, Karl Erik Gustafsson & Per Rydén (red.), Stockholm 2000, s. 282.

15. Se Anders Ekström, Solveig Jülich, Frans Lundgren & Per Wisselgren (red.), *History of participatory media. Politics and publics, 1750–2000*, New York 2010.
16. Till exempel James Surowiecki, *The wisdom of crowds. Why the many are smarter than the few and how collective wisdom shapes business, economics, society and nations*, London 2004; Don Tapscott & Anthony D. Williams, *Wikinomics. How mass collaboration changes everything*, New York 2006; Andrew Keen, *The cult of the amateur. How today's Internet is killing our culture*, New York 2007.
17. Min forskning på temat är sammanställd i Patrik Lundell, *Attentatet mot Hiertas minne. Studier i den svenska pressens mediehistoria*, Stockholm 2013. För ett par internationella bidrag se Mark Hampton, *Visions of the press in Britain, 1850–1950*, Urbana 2004; och Aled Jones, *Powers of the press. Newspapers, power and the public in nineteenth-century England*, Aldershot 1996.
18. *Argus* 1/10 1825, citerat i Lundell 2002, s. 125.
19. Med ”passiv” avses inget annat än avsaknad av ett aktivt deltagande i själva medieformen, inte att tillägnandet av dess innehåll skulle vara passivt.
20. Sven Lorens Theorell, *Rikets Ständers Justitiæ-ombudsmans embets-berättelse för år 1849*, Stockholm 1849, s. 9. Herman Ludvig Rydin, *Om yttrandefrihet och tryckfrihet. Försök till belysning af svenska press-lagstiftningen*, Stockholm 1859, s. 107. Rydin anförde verkligen dylika lagar i Frankrike, Österrike, Preussen och Belgien.
21. Lundell 2002, s. 235–236; Eric Johannesson, ”Med det nya på väg (1858–1880)”, i *Den svenska pressens historia*, II. *Åren då allting hände (1830–1897)*, Karl Erik Gustafsson & Per Rydén (red.), Stockholm 2001; jämför Bridget Griffen-Foley, ”From *Tit-Bits* to *Big Brother*. A century of audience participation in media”, *Media, Culture & Society* 2004:4, s. 4.
22. Johan Jarlbrink, *Det våras för journalisten. Symboler och handlingsmönster för den svenska pressens medarbetare från 1870-tal till 1930-tal*, Stockholm 2009.
23. Gaye Tuchman, *Making news. A study in the construction of reality*, New York 1980.
24. Lisa Gitelman, *Always already new. Media, history, and the data of culture*, Cambridge, Mass. 2006, s. 5–7.
25. Karl Bücher, ”Die Anfänge des Zeitungswesens”, i Bücher, *Die Entstehung der Volkswirtschaft*, I, 10:e uppl., Tübingen, 1917, s. 257–258.
26. Karl Bücher, *Gesammelte Aufsätze zur Zeitungskunde*, Tübingen 1926, s. 31.
27. Walter Lippmann, *Public opinion*, London 1922.
28. Thompson 1995, s. 75.
29. Till exempel Michael Walzer, ”On the role of symbolism in political thought”, *Political Science Quarterly* 1967:2, s. 82; Lynn Hunt, *Politics, culture, and class in the French revolution*, Berkeley 1984; Mary Douglas, *How institutions think*, London 1987.
30. Erving Goffman, *The presentation of self in everyday life*, Edinburgh 1956.

31. Jonas Harvard & Patrik Lundell, ”1800-talets medier. System, landskap, nätverk”, i *1800-talets mediesystem*, Harvard & Lundell (red.), Stockholm 2010.
32. Några exempel: Henrik G. Bastiansen, ”Media history and the study of media systems”, *Media History* 2008:1; Joseph Turow, *Media systems in society. Understanding industries, strategies, and power*, New York 1992; Daniel C. Hallin & Paolo Mancini, *Comparing media systems. Three models of media and politics*, New York 2004; och Robert W. McChesney, *Rich media, poor democracy. Communication in dubious times*, Urbana 1999.
33. För en färsk kritik av de pseudohistoriska ansatserna att utropa vår samtid till en ny tidsålder, se Jonathan Crary, *24/7. Late capitalism and the ends of sleep*, London & New York 2013, s. 35–36. För begreppsutredningar och forskningsöversikter över medialiseringsforskning (och delvis digitaliseringsdito), se Johan Fornäs & Anne Kaun (red.), *Medialisering av kultur, politik, vardag och forskning. Slutrapport från Riksbankens Jubileumsfonds forskarsymposium i Stockholm 18–19 augusti 2011*, Huddinge 2011; Anne Kaun & Karin Fast, *Research report. Mediatization of culture and everyday life*, Huddinge 2014; Sonia Livingstone, ”On the mediation of everything. ICA presidential address 2008”, *Journal of Communication* 2009:1; Stig Hjarvard, *The mediatization of culture and society*, London 2013; Andreas Hepp, *Cultures of mediatization*, Cambridge 2012; och Knut Lundby (red.), *Mediatization. Concept, changes, consequences*, New York 2009.
34. Ulf Hannerz, ”Genomsyrade av medier. Kulturer, samhällen och medvetandet av idag”, i *Medier och kulturer*, Hannerz (red.), Stockholm 1990, s. 7. Se även Solveig Jülich, Patrik Lundell & Pelle Snickars, ”Mediernas kulturhistoria. En inledning”, i *Mediernas kulturhistoria*, Jülich, Lundell & Snickars (red.), Stockholm 2008, s. 12–17.
35. Raymond Williams, *Marxism and literature*, Oxford 1977, s. 121–127.
36. Jay David Bolter & Richard Grusin, *Remediation. Understanding new media*, Cambridge, Mass. 1999.
37. Asa Briggs & Peter Burke, *A social history of the media. From Gutenberg to the Internet*, Cambridge 2000, s. 22–23.
38. Jonas Harvard, ”Medial mobilisering. Representationsreformen och opinionsstormen” respektive Madeleine Hurd, ”Tidningsgenrer och offentliga riter i 1865 års reformrörelse”, i *1800-talets mediesystem*, Jonas Harvard & Patrik Lundell (red.), Stockholm 2010.
39. Jämför Briggs & Burke 2000, s. 73.
40. Jämför Harvard & Lundell 2010.